

УДК 323.2:17.022.1

Дьоміна Оксана Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри політичних наук НПУ імені М. П. Драгоманова

ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ ТА ЇХ СУТНІСТЬ

Розглядаються існуючі підходи до розуміння природи та сутності цінностей. Визначено місце і роль політичних цінностей в практичній політиці. Встановлено зв'язок політичних цінностей з політичною культурою суспільства. Наводиться класифікація політичних цінностей. Розкривається зміст політичних цінностей через їх роль у житті суспільства.

Ключові слова: цінності, політичні цінності, політична культура, політична діяльність, політичні інститути, соціально-політичні ідеали.

При дослідженні феномену політичні цінності науковці стикаються з невизначеністю та особливостями трактування родового поняття - «цінність». Це робить необхідним розгляд історії і сучасної практики використання терміну і поняття «цінність».

Проблема цінностей має глибоку історико-філософську традицію. Але як специфічна галузь філософського пізнання та діяльності вона бере свій початок в середині XIX ст. у Р. Лотце, а в подальшому в неокантіанстві Баденської школи (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт), а також в філософії Ф. Ніцше. Саме у даних авторів висувається ідея першочергової ролі цінностей у філософії, яка отримала назву - аксіологія (грец. *axiōs* – цінність).

В аксіології існують різні підходи до розуміння природи та сутності цінностей, зокрема, В. Дільтей, А. Тойнбі, О. Шпенглер є представниками *релятивістського підходу* і розглядають цінності як такі, що позбавлені загального значення і впливають лише на певну культурно-історичну область, наприклад, життя народу однієї країни; представники *утилітаристського* (І. Бентам, Дж. Мілль, Н. Чернишевський) вважають, що цінним є те, що корисно для більшості або для передової частини людства, або для окремої людини.

Об'єктивістська і суб'єктивістська концепції цінностей зумовили формування двох основних напрямів їх подальшого осмислення. Об'єктивісти (Т. Гоббс, Н. Макіавеллі, К. Маркс) прагнуть з'ясувати сенс «справжньої цінності», довести, що далеко не завжди те, що особистість цінує, варте поцінування (проблема хибних цінностей). На основі вихідних засад об'єктивістських напрямів в Новий час була сформульована концепція природних прав людини, яка задекларувала такі цінності як право на життя, свободу, результати власної праці, хоча ідеалісти (Ф. Аквінський, Дж. Локк, І. Фіхте) виводили ці права від Бога, а матеріалісти (Ф. Енгельс, В. Ленін, К. Мангейм) – з природи. Вона проголошує природні права вічними, незмінними, незалежними від свідомості людини, волі законодавців. Прихильники цієї позиції вважають, що джерелом цінностей є Бог або природа, культура, історія.

Позицій суб'єктивізму дотримуються насамперед представники такої течії як психологізм, які визначають цінності через психічні стани суб'єкта. Суб'єктивісти наполягають на тому, що цінності належать до психічних об'єктів, їхні джерела - наші почуття (емотивізм), ставлення (прагматизм), інтереси (утилітаризм). Цінності тут виступають як певні смисложиттєві орієнтири, які є результатом осягнення людиною соціальної реальності і спрямовують її існування в цій реальності (індивідуально-психічні переживання людини). Доречно згадати в цьому контексті відомого психолога В. Франкла, який стверджував, що пошук людиною сенсу життя – це вроджена мотиваційна тенденція, яка спонукає до пошуку відповідних цінностей.

В. Мілановський, М. Корват вважають, що у предметах об'єктивної дійсності узятих самих по собі цінності немає. Вони взагалі не існують в ізоляції від суспільства та суб'єкту соціального чи політичного простору. Проте певна властивість предмету може стати

цінністю поєднавшись із відповідною властивістю суб'єкта (потребами, інтересом). Саме відносини між цими двома типами властивостей і формують цінність ... тобто цінність одночасно і об'єктивна і суб'єктивна [5, с. 224-227].

Ще й досі актуальною залишається характеристика стану дослідження поняття «цінність», надана М. Лосським. Вчений обґрунтовує, що одні виводять ціннісний аспект світу з індивідуально-психічних переживань, інші – з неспсихічних факторів; одні вважають цінності суб'єктивними, інші – об'єктивними; одні стверджують відносність усіх цінностей, інші наполягають на існуванні також абсолютних цінностей; одні говорять, що цінність є ставленням, інші – що цінність є якістю; одні вважають цінності ідеальними, інші реальними, треті – не ідеальними, але й не реальними [11].

Серед різних наукових підходів до теорії цінностей можна виділити, зокрема: натуралістичний психологізм, трансценденталізм, персоналістичний онтологізм, культурно-історичний релятивізм, соціологізм.

Представники *натуралістичного психологізму* (А. Мейонг, Р. Перрі, Дж. Дьюї, К. Льюїс й ін.) розглядають цінності як об'єктивні чинники реальності, які спостерігаються емпірично, а їх джерело пов'язується з біологічними і психологічними потребами людини. З цієї точки зору будь-який предмет, що задовольняє ту чи іншу потребу людини, є цінність.

Представники *аксіологічного трансценденталізму* (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт) розглядають цінність не як об'єктивну реальність, а ідеальне буття. Вони розглядаються як незалежні від людських бажань. До них належать такі цінності, як добро, істина, краса, які мають самодостатнє значення, є цілями самі по собі і не можуть служити засобом для якихось інших цілей. Цінність, таким чином, це не реальність, а ідеал, носієм якого є її свідомість взагалі, тобто трансцендентальний (потойбічний) суб'єкт. Крім того, цінності розглядаються в даній концепції як норми, що не залежать від людини й утворюють загальну основу конкретних цінностей і культури.

З позицій *персоналістичного онтологізму* (М. Шелер, Н. Гартман) реальність ціннісного світу пов'язується з «позачасовою» аксіологічною божественною сутністю, не взірцевим відображенням якої постає людська особистість. Тип особистості визначає властива їй ієрархія цінностей, яка й утворює онтологічну основу особистості. Спроби відокремити аксіологію від релігійних передумов (Н. Гартман) зумовили проблему незалежного існування сфери цінностей.

Представники *культурно-історичного релятивізму* (В. Дільтей, М. Вебер, О. Шпенглер, А. Тойнбі та П. Сорокін) визнають існування множини рівноправних ціннісних систем, які можна розізнати за допомогою історичного методу. Однієї справжньої системи цінностей, так само як і однієї загальної системи цінностей, поза культурно-історичним контекстом, немає і не може бути. У рамках цієї концепції американський соціолог В. Г. Самнер у книзі «Народні звичаї» висловив тезу, згідно з якою «цінність або шкода певних звичаїв цілком і повністю залежить від їх виправданості умовами життя та інтересами конкретного місця і часу» [10, с.82].

Класичним визначенням цінностей вважають запропоноване К. Клакхоном (розробником концептуального апарату соціологічної теорії цінностей), який вважає, що соціальні цінності – це «стійкі в часі, узагальнені абстрактні стандарти, які визначають, що є правильним і що повинно бути властиво людям того чи того суспільства» [16, с. 192].

Думка матеріалістів про взаємозв'язок ціннісних аспектів в структурі особистості з пізнавальними та вольовими дає можливість проваджувати демократичні цінності шляхом соціалізації. Марксизм, зокрема, підкреслює суспільно-практичну сутність, історичність та можливість пізнання цінностей, ідеалів, норм людської діяльності, заперечуючи ідеалістичні уявлення про поза історичну та надсоціальну природу цінностей.

Отже, цінність не є тим, що належить благам, не є їх властивість, але разом з тим не є і самостійною сутнісною річчю. Цінність є усвідомленою потребою, судженням, яке люди

мають по відношенню до ресурсів, які потрапляють (необхідні) у їх розпорядження для підтримання життя та добробуту, тому поза свідомістю людини цінність не існує.

Важливим для нас залишається питання про природу походження цінностей, зокрема в суспільному житті. У цьому контексті слухними є думки Л. Нагорної про те, що світ цінностей не є світом реально існуючих сутностей; це світ уявлень про Добро і Зло. Аксіосферу створюють соціуми, а цивілізованими вважаються ті з них, у яких системи цінностей, навіть різноспрямованих, не стикаються у непримиренному протиборстві [6]. Цінності є колективним продуктом, який формується у соціальних процесах, і є основною частиною культури кожного індивіда та колективу або спільноти [14, с. 53]. Таким чином, цінності є продуктом колективної життєдіяльності суспільства, формування якого починається зі створенням родових форм життя з метою регуляції соціального процесу, іншими словами цінності є соціальним феноменом, який виникає під впливом потреб суспільства. Закріплюючись в цій ролі, цінності стають також елементом саморегуляції.

Політичні цінності є елементом ціннісної системи будь-якого суспільства. Щоб стати орієнтирами і цілями суспільства, політичні цінності потребують обґрунтування, доказів своєї істинності та універсальної прийнятності.

У Політологічному енциклопедичному словнику політичні цінності характеризуються, передусім, як феномен свідомості: «Цінності політичні є невід'ємною частиною політичної культури суспільства і віддзеркалюються в політичній свідомості людей» [9, с. 719]. З іншого боку існує прагнення підкреслити об'єктивно-предметний характер політичних цінностей, зазначивши в цій якості певні властивості політичних явищ: «цінності політичні – об'єкти, явища, ідеї, процеси політичного життя та їх властивості, до яких людина ставиться як до таких, що задовольняють її соціальні потреби, інтереси і які вона залучає у сферу своєї життєдіяльності» [9, с. 719]. Але в будь-якому випадку, підкреслюється значимість політичних цінностей в ситуаціях вибору політичної поведінки, оскільки саме цінності в ситуації обмеженої раціональності політичної рефлексії та рішень громадян формують шкалу оцінок, яка дозволяє орієнтуватися в політичній ситуації.

Підкреслимо що, з одного боку, цінності це цілі, ідеї, мотиви, а з іншого – це засоби, за допомогою яких досягаються очікувані результати. Тому вони можуть виступати як цінності самі в собі і як інструментальні цінності.

Класичне визначення марксистської аксіології наводить В. Тугарінов: «цінності – це суть предмети, явища та їх властивості, необхідні членам спільноти чи окремому індивіду як засіб задоволення їх потреб та інтересів, а також ідеї та спонукання в якості норми, мети чи ідеалу» [2, с. 11].

В науковій літературі існує також думка, що слід говорити не про політичні цінності як такі, а про їх місце і роль в практичній політиці. Даний підхід виводиться із співвідношення моралі і політики. Тобто цінності в політичній діяльності ідентифікуються з моральними, які лежать у підвалині вчинків людей, що займаються політикою. Звичайно, моральні або етичні цінності впливають на дії окремих політиків, на рішення, що вони ухвалюють. Політика з урахуванням даного чинника стає більш гуманною і передбачуваною. Проте більш важливою є проблема аналізу виникнення цінностей в політичній практиці, розгляд причинної обумовленості, коли політичне значення цінностей змінюється і в процесі політичної діяльності, і в діях суб'єктів політики.

В принципі, в якості політичних цінностей можуть виступати найрізноманітніші соціальні явища, але лише в тому випадку, коли вони виступають ідеалом та ціллю політичної діяльності людей. В.Н.Шилов пропонує такий список «позитивних та негативних політичних явищ», який співпадає за об'ємом зі списком «політичних цінностей»:

- справедливість, демократія, свобода, соціалізм, держава, батьківщина;
- рівність, справедливість, безпека, патріотизм, громадянський та політичний активізм або політична інертність, легітимність, політична відповідальність, етатизм, здатність народу до самоорганізації, правовий нігілізм, добробут, порядок, розвиток,

законність (легальність), влада, мир;

– війна, революція, реформа, держава, федералізм, самоврядування та ін. [13, с. 118].

Попередня класифікація дає такі групи соціальних явищ, які функціонують у суспільстві в якості політичних цінностей:

1) соціально-політичні ідеали (свобода, справедливість, рівність, законність, порядок та ін.);

2) політичні інститути (держава);

3) характеристика політичної культури (правовий нігілізм, етатизм та ін.);

4) форми політичної діяльності (революція, реформа, війна та ін.).

Звичайно, з цієї точки зору будь-який феномен, який має значення для світу політики, може розглядатись як політична цінність. На відміну від моральних, естетичних цінностей, які спираються лише на внутрішнє переконання людей і силу суспільної думки, політичні цінності засновуються на додатковому механізмі підтримки та контролю – політичному. Таким чином, «політичні цінності – це ті цінності, які вже реалізуються за допомогою політичної влади, спираючись на всю могутність державного апарату, або заради здійснення яких ведеться боротьба за політичну владу, за володіння державним апаратом» [13, с.120]. Саме тому, змагаючись за реалізацію власних політичних цінностей, люди домагаються прийняття відповідних законів, політико-правових актів. Тоді політичні цінності «постають, передусім, як юридичні закони і акти з їх виконання (включаючи судові постанови), які фіксуються матеріально в знакових об'єктах – відповідних документах (конституції, кодекси, статuti, договори тощо)» [15, с.149].

Розуміння та інтерпретація сучасних політичних цінностей залежить, на думку вітчизняної дослідниці Н. Жабінець, від: особливостей ідеологічної системи (теоретично оформлених поглядів та цінностей: консервативних, ліберальних, комуністичних, соціалістичних, демократичних тощо); стану трансформації політичної системи та суспільства загалом; національних та цивілізаційних ознак суспільства, пов'язаних з його національною культурою; моделі та особливостей економічного розвитку суспільства; характеру історичної епохи та масштабів визначеного нею впливу на розвиток конкретної країни [3, с. 222–225].

Політичні цінності формуються і функціонують у політичних відносинах суспільних груп, верств, політичних сил та особистостей. Тип політичних відносин є визначальним для формування відповідних політичних цінностей. Водночас розвиток системи політичних цінностей визначають їх ідеологічна і культурна наповненість, національні традиції політичних відносин, прогресивність суб'єктів політичних цінностей – політичних сил, лідерів, еліт. Ідеологічний складник політичних цінностей посилює свій вплив у перехідні (революційні) періоди і знижує у спокійні (еволюційні) періоди політичного розвитку.

Значний вплив на формування політичних цінностей також мають: культурний рівень та рівень розвитку особистості, спосіб соціалізації, соціальне і матеріальне становище особи, статтєво-вікові особливості, релігія як елемент національної культури, що утримує в собі традиційні цінності. Проголошенню пріоритетності загальнолюдських цінностей (свободи, рівності, справедливості) передувало утвердження у свідомості людини християнських цінностей, визнання рівності всіх перед Богом, духовної свободи особистості. Цінностями стають лише провідні орієнтації політичної культури. Політичні цінності можуть мати загальнолюдський характер, що об'єднує уявлення про бажане та небажане всього людства, та ідеологічний характер, що ґрунтується на політичних інтересах окремої суспільної групи людей.

Сучасні дослідження виявили, що посттоталітарні суспільства надають перевагу цінностям розвитку (змін) і рівності, недооцінюючи важливість свободи та порядку. У промислово розвинутих суспільствах західної демократії дослідники вказують такі цінності, як свобода (сукупність індивідуальних прав) і рівність (рівність можливостей). З цими цінностями безпосередньо пов'язані й інші ціннісні орієнтації, а саме: індивідуалізм,

особистий розвиток, дозвілля, незалежність, громадська ангажованість, співучасть, ефективність, раціональність, матеріальний достаток, праця, сім'я, вільний час тощо [4, с. 131].

Необхідною умовою стабільності політичного режиму, відносної стабільності влади є створення системи загальноприйнятих, позитивних, домінуючих у суспільстві цінностей.

Важливим і принциповим аспектом дослідження політичних цінностей є їх взаємозв'язок з політичною культурою суспільства, групи, окремої особистості. Він розкривається, на думку Ю. Шайгородського, через розуміння цінності як своєрідного культурного «коду». Кожна культура породжує свою, лише їй притаманну ціннісну систему. Цей своєрідний «код» забезпечує процес культурної ідентифікації особистості, народу, нації, розвитку національної свідомості [12, с. 45].

Дослідження системи політичних цінностей пов'язане з базовими критеріями самої політичної культури, а також з рівнем її взаємозв'язку з загальнонаціональною системою цінностей. Так, для тоталітарно-авторитарного типу політичної культури політичні цінності вибудовуються за такою схемою: держава – суспільство – колектив – особа; для демократичного типу: особа – колектив – суспільство – держава. У націях-державах, на думку А. Боднара, найвищою цінністю, що об'єднує її членів, є збереження цілісності та незалежності держави [Див. 1].

Зміст політичних цінностей науковці розкривають через їх роль у житті суспільства: забезпечують злагоду в суспільстві чи в окремих соціальних групах щодо основних цілей і проблем; формують віру в бажаний і кращий (або найкращий) тип політичної системи, у політичну мету і засоби досягнення такої мети та уявлення про них [8, с. 385].

Ще у 50-ті роки ХХ ст., зазначає І. Побочій, було зроблено висновок, що демократія може існувати лише тоді, коли громадяни стануть прихильниками її фундаментальних цінностей, таких як свобода і рівність, а також досягатимуть консенсусу щодо процедур, за допомогою яких приймаються рішення [7, с. 105]. Погоджуємося, що громадяни мають саме прийняти, усвідомити ці цінності, а не відчувати, що їх нав'язують. Відмова від цінностей демократичних свобод і верховенства закону як загальнозначущих, як таких, що сприяють розвитку та модернізації всього суспільства, а не руйнуванню культури та національної ідентичності у сучасному світі безперспективна і згубна.

Література:

1. Василик М. А. Политический плюрализм : социальные основы, критерии и гарантии [Текст] / М. А. Василик, А. В. Клюев / Во-во «Знание» России, Санкт-Петербург. орг. – СПб. : Знание, 1992. — 26 с.
2. Виноградов В. Политические ценности в жизнедеятельности людей / В. Д. Виноградов // Тугариновские чтения. Материалы научной сессии. – Выпуск 1. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – С. 11 – 14. – (Серия «Мыслители»).
3. Жабінець Н. В. Політичні цінності і перспективи гармонізації суспільних відносин [Текст] / Н. В. Жабінець // Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць / відп. ред. Л. І. Кормич. – Одеса : Юридична література, 2000. — Вип. 9. – С. 222-225.
4. Жабінець Н. В. Зміна цінностей в умовах трансформації українського суспільства [Текст] / Н. В. Жабінець // Нова парадигма : Альманах наукових праць. – Запоріжжя, 2001. – Випуск 20. – С. 129 – 134.
5. Корват М. Политические ценности. Элементы теории политики / М. Корват, В. Милановский; пер. с польского В. П. Макаренко. – Ростов-на-Дону:Изд-во Рост. Ун-та, 1991. – 444с.
6. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність : пастки ціннісних розмежувань: [монографія] / Л. П. Нагорна. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. – 272 с.
7. Побочій І. А. Політична боротьба : праксеологічний вимір [Текст] : монографія / І. А. Побочій. – К. : Абрис, 2007. – 352 с.

8. Політологічний енциклопедичний словник [Текст]: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / відповід. ред. Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкін. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.
9. Політологічний енциклопедичний словник / [ред. – упоряд. В. П. Горбатенко; ред. : Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабакін]. – 2-е вид.: доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
10. Сліпець П. П. Політичні цінності: теорія і методологія пізнання та реалізації [Текст] : монографія / П. П. Сліпець. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2009. – 251 с.
11. Человек и его ценности. [Текст] : в 2-х ч. [Отв. ред. и авт. вступ. ст. П. С. Гуревич]. – М.: ИФАН, 1988. – Ч. 1. – 139 с.
12. Шайгородский Ю. Ж. Ціннісний конструкт міжкультурної комунікації [Текст] / Ю. Ж. Шайгородський // Український соціум. – 2002. – № 1. – С. 41-48.
13. Шилов В. Н. Политические ценности: специфика и функции [Текст] / В. Н. Шилов // Социально-гуманитарное знание. – 2003. – №6. – С. 118-124.
14. Щепаньский Я. Элементарные понятия социологии / Я. Щепаньский; общ. ред. и послесл. А. М. Румянцева; пер. с польского М. М. Гуренко. М.: Прогресс, 1969. – 240 с.
15. Юлдашев Л. Г. Теории ценностей в социологии: вчера и сегодня [Текст] / Л. Г. Юлдашев // Социологические исследования. – 2001. – №8. – С. 146-151
16. Rokeach M. The Nature of Human Values [Text] / M. Rokeach. – N.Y.: The Free Press, 1973. – 438 p.

Дёмина О. С. Политические ценности и их сущность

Рассматриваются существующие подходы к пониманию природы и сущности ценностей. Определено место и роль политических ценностей в практической политике. Установлена связь политических ценностей с политической культурой общества. Приводится классификация политических ценностей. Раскрывается содержание политических ценностей через их роль в жизни общества.

Ключевые слова: *ценности, политические ценности, политическая культура, политическая деятельность, политические институты, социально-политические идеалы.*

Demina O. Political values and their essence

Existing approaches to understanding of the nature and essence of values are considered. The place and role of political values in practical policy is certain. Connection of political values with political culture of society is established. Classification of political values is given. The maintenance of political values through their role in society life reveals.

Keywords: *values, political values, political culture, political activity, political institutes, socio-political ideals.*

УДК:007:321.02

*Гаращук Євгенія Вікторівна,
аспірантка НПУ імені М. П. Драгоманова*

**ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ
СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ**

Розглянуто проблеми розвитку і організації політичних комунікацій в сучасній Україні і роль іміджу в інформаційно-комунікаційному просторі.

Ключові слова: *політична комунікація, інформаційно-комунікаційний простір, ЗМІ, інформаційний вплив, політичний імідж.*